

Stručni rad

UDK 811.163.4'373.2

LjudmilaVASILJEVA (Lavov)

Sveučilište Ivana Franka u Lavovu

milav2000@yahoo.com

VRIJEDAN PRODUŽETAK DOBRIH TRADICIJA JUŽNOSLAVENSKE ONOMASTIKE

(Prikaz monografije: Novica Vujović. *Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine*. Cetinje: FCJK, 2020. 195 str.)

Onimi su od davnina pružali znanstvenicima mogućnost da što detaljnije istraže elemente živog narodnog govora. Prenoseći se iz generacije u generaciju, iz jednog razdoblja jezičnog razvoja u drugo, iz jednog jezika u drugi u gotovo nepromijenjenom obliku, vlastita imena donijela su do današnjih dana važne podatke o promjenama koje je jezik doživio tijekom svog dugog razvoja. S obzirom na to, onimi predstavljaju najvrijedniji materijal za proučavanje povijesti jezika. A. Zubko smatra da onim sadrži podatke o obilježjima predmeta koji imenuje, o povijesnom dobu nastanka tog imena, o etničkoj skupini u kojoj se to ime pojavilo, jeziku na kojem je ime stvoreno i drugim aspektima (Зубко, 2007: 262). Iz generacije u generaciju vlastita imena davala su jezikoslovcima materijal za proučavanje fonetskih i morfoloških sustava određenog razdoblja razvoja raznih slavenskih jezika. Stoga ona sadrže bogate podatke ne samo o vlastitom porijeklu, već i o jeziku i kulturi naroda kojemu pripadaju. Napominjemo da vlastita imena pojedinih naroda mogu označavati kulturnu, vjersku, jezičnu i nacionalnu pripadnost svojih govornika (usporedi npr. varijante imena Ivan, uobičajene kod mnogih naroda, u bliskim jezicima hrvatskom i srpskom: Ivan i Jovan, već po obliku imena u tim jezicima moguće je odrediti nacionalnu pripadnost govornika).

Crnogorskim toponimima, posebno povijesnim, a s njima i nekim antroponimima kao jezičnim spomenicima, prijetio je zaborav i nestajanje. Autor djela „Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine“, Novica Vujović nastoji skrenuti pažnju znanstvenika na ova imena i opravdano se nada da će svojim radom pridonijeti očuvanju onima u riznici kulturne baštine Crnogoraca, budući da ti spomenici jezične kulture njegova naroda, zajedno s dijalektima, čine važan dio tradicijske kulture toga kraja. Recenzenti djela „Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine“ bili su znanstvenici poznati u

slavenskom svijetu: Adnan Ćirgić, Vukić Pulević, Katarina Lozić-Knezović. Kako navodi autor u uvodu svoje monografije, recenzenti su dali određene preporuke, zapažanja, sugestije koje je autor uvažio.

Novica Vujović je istraživao toponime i antroponime nekoliko manjih naselja u Crnoj Gori, posebno Čeva (Ozrinić), Barjamovice, Velestova i Markovine. Areal rasprostranjenosti onima odabranih za analizu, koje je autor proučavao, pripada jednoj od općina Cetinja, a govor Ozrinića, prvenstveno sela Čevo, dio je jugoistočnih crnogorskih govora.

Poznato je da onomastička proučavanja potvrđuju veliku privrženost čovjeka teritoriju na kojem živi, a snaga te povezanosti čovjeka s okolinom ogleda se upravo u onimima. Toponimijska građa koju je istraživač prikupio i analizirao u svojoj monografiji ima višestoljetnu povijest. S obzirom na to, on smatra neutemeljenim korištenje termina mikrotoponimi za te nazive (tim terminom se obično označavaju manji objekti koji su poznati samo lokalnim stanovnicima. – L. V.). Prema mišljenju onomastičara, nazivi kojima se bavio čine vrlo važan dio jezične građe crnogorskog jezika, svjedoče o posebnoštim i originalnosti njegovih fonoloških i morfoloških sustava, onomastičarima, kao i povjesničarima jezika, dijalektolozima, geografima, etnolozima mogu ukazati na obilježja općeg društvenog statusa naselja, kulturnog identiteta ljudi određenog kraja, zbog čega su danas neprocjenjiv izvor informacija („Toponimi i antroponimi kao dio jezičnoga materijala prenose dragocjene sadržaje onomastičarima, proučavaocima istorije jezika i dijalektologije, geografima, etnolozima te predstavljaju pravi pokazatelj opštega socijalnog položaja naselja i identiteta ljudi određenoga područja“, str. 12). Generacije ljudi stvaraju, nasljeđuju, mijenjaju onime, nerijetko, osobito tijekom migracija, te ih prenose u novu sredinu. Ti se čimbenici nedvojbeno odražavaju u toponimima i antroponimima. Crnogorski onimi u tome nisu izuzetak.

Rad „Onomastika Barjamovice, Velestova i Markovine“ strukturiran je tradicionalno i sastoji se od dva glavna dijela. Prvi dio posvećen je toponimima, a drugi antroponimima. Na kraju djela nalazi se rječnik koji je sastavio autor, u kojem su abecednim redom prikazani obrađeni toponimi i antroponimi (660 toponima, 280 osobnih imena, od toga 180 muških, 100 ženskih).

Znanstvenikova se monografija temelji na bogatoj jezičnoj građi koju je sâm autor prikupio istražujući na terenu, a vezanoj za anketiranje niza govornika s proučavanog područja u razdoblju od 2011. do 2016. godine. Razmjena informacija, dobivenih tijekom terenskog istraživanja s kolegama filolozima, kako navodi autor, pridonijela je pravilnom tumačenju motivacije za imenovanje pojedinih predmeta, odgovarajućem prepoznavanju tvorbenih modela koji su u tu svrhu korišteni itd. Uzgred napominjemo da je autor uspio zabilježiti niz onima koji su danas poznati samo ograničenom krugu govornika i na

taj način sačuvati tu građu za buduća onomastička istraživanja, što recenziranom znanstvenom radu daje još veći značaj. Autor si je postavio cilj intervjuirati što veći broj ispitanika, čime je osigurana ne samo pouzdanost materijala prikupljenog za analizu, već je omogućeno i upoznavanje narodne etimologije prikupljenih imena. Uspoređujući rezultate provedene analize sa zaključcima srpskog etnologa Josipa Erdeljanovića, koje je on iznio u znanstvenu javnost još 1926. godine, autor primjećuje da je najveći dio onomastičke građe koju je iznio J. Erdeljanović sačuvan do danas. Međutim, u djelu J. Erdeljanovića pojedini nazivi pojavljuju se kao ojkonomi (iako to zapravo nisu bili od početka XX. stoljeća), a ne kao toponimi. Među znanstvenicima koji su zabilježili toponime Ozrinića, autor spominje Petra Pejovića, poznatog u znanstvenom svijetu kao sakupljača onima ovog kraja (Čeva i obližnja sela). Istina, P. Pejović je, za razliku od autora recenziranog djela, samo odabrao i zabilježio toponimijsku i antroponimijsku građu bez daljnje jezične analize.

Kako bi se uvjerio u potpunu pouzdanost naziva odabranih za analizu, autor ih je usporedio sa suvremenim katastarskim knjigama općine Cetinje. Sa zanimanjem se čitaju stranice knjige gdje se govori o motivaciji imenovanja pojedinog onima, primjerice, o prijelazu pojedinih antroponima u toponime, toponima u ojkonomie ili hidronime, i obrnuto, o posebnostima imenovanja u skladu s reljefom i osobinama prostora, kao i nazivi naselja, motivirani imenom vlasnika zemlje ili po važnoj ulozi poljoprivrednih radova u društvenom životu Crnogoraca kroz povijest i dr. Autorova analiza potvrđuje da najčešće korišteni apelativi, koji su sastavnice onima, dokazuju da su zemljopisni faktori kraja i njegova morfologija odredili određene značajke lokalnog govora, naročito u pogledu leksičkih jedinica kojima se govornici služe za imenovanje pojedinih objekata. Tu se ubrajaju nazivi *glavica*, *rupa*, *kam*, *krš*, *ljut*, *ober* itd. Značajan skup ovih naziva i široke mogućnosti njihovog kombiniranja doveli su do pojave značajnog broja onima na ovim prostorima. Autor napominje da se velik broj ovih naziva proširio i na susjedna područja, a javljaju se ne samo u Cetinjskoj općini, već i u drugim dijelovima crnogorskog onomastičkog prostora, ali i šire, odnosno u štokavskom kraju i općenito, što je, smatramo, povezano s političkim migracijama s obzirom na tursku navalu, poslije s gospodarskim migracijama itd.

Autor opravdano veliku pozornost posvećuje tvorbenim sredstvima koja sudjeluju u tvorbi onima, među kojima su uobičajeni tradicionalni načini tvorbe: prefiksadni, sufiksadni i prefiksno-sufiksadni. Pritom izdvaja najproduktivnije sufikse: *-in(a)*, *-išt(e)*, *-ic(a)* i prefikse: *po-*, *raz-*, *za-*. Zanimljivi su i drugi načini tvorbe onima navedeni u monografiji, naročito uporaba toponimskih metafora vezanih za anatomske nazive: *Kurtača*, *Pizdača* i dr.

Drugi važan autorov zaključak o onimima odnosi se na fonološki sustav, odnosno sustav naglasaka i dužina. U proučavanim onimima potvrđeno je očuvanje staroštokavske akcentuacije s tri naglasaka u Barjamovici, Velestovu i Markovini, kao i postojanje dužina na slogovima koji prethode naglašenom slogu, a ne samo na slogovima koji su iza naglašenog, što je tipično za crnogorski standardizirani jezik. Brojni primjeri svjedoče o pojavi jekavskog jotovanja, svojstvenog crnogorskim dijalektima, karakterističnog za govor ovih prostora i normirani crnogorski jezik uopće: *Koža glavica; Kože rupe, Međeđa zgrada, Šednik, Šćepanov mramor, Četko* itd. Toponimi koje je autor prikupio iz Barjamovice, Velestova i Markovine uglavnom su vlastita imena slavenskog porijekla, zbog čega su vrijedan materijal za komparativnu slavistiku.

Evo nekoliko autorovih zapažanja o antroponimima. Imena, prezimena i nadimci koje analizira N. Vujović u proučavanom kraju svjedoče o velikom bogatstvu njihovih motivacijskih i rječotvornih modela. Ti modeli uvode čitatelja u slike života stanovnika tog kraja, vezane uz vjerovanja, načine gospodarenja, običaje i sustav vrijednosti koje su stanovnici naslijedili kroz povijest od svojih predaka.

Na temelju broja muških i ženskih prezimena u registru koji je znanstvenik sastavio i na temelju izvješća dobivenih od intervjuiranih osoba, N. Vujović je ustvrdio da su u sjećanju govornika između imena muškaraca i žena, predstavnika crnogorskih obitelji, sačuvana prvenstveno muška imena, što je, po njegovom mišljenju, posljedica postojanja višestoljetne moćne patrijarhalne tradicije u uređenju crnogorske zajednice uopće. Legende o porijeklu obitelji, razvoju njezinih genealoških linija svjedoče o temeljima i tradiciji crnogorskog društva tijekom njegovog dugog postojanja, koliko je konstantna bila njegova želja da sačuva općeprihvaćen poredak, pravila, običaje djedova i baka, da prenese njihove priče o prošlosti mlađim članovima obitelji itd. Tim se pričama starijih ljudi ispitanci i u naše vrijeme obraćaju mnogo češće nego bilo kojim povijesnim izvorima. Plemenski duh, stalna uključenost crnogorskog naroda u ratove s osvajačima (treba napomenuti da je Crna Gora stoljećima, barem u nekim svojim dijelovima, branila svoju nezavisnost od Turska, dok su se mnogo moćnije srednjovjekovne države pokoravale Turcima) odredila je stalnu potrebu da se budućim generacijama Crnogoraca dokazuje ideja nesalomljivosti crnogorskog naroda protiv mnogo moćnijeg neprijatelja. Takva je bila i ostala do danas filozofija postojanja crnogorskog roda, koja, nesumnjivo, sadrži uspomene o legendarnom duhu junaštva predaka.

U onomastikonu koji autor analizira značajno mjesto zauzimaju kršćanska imena i njihova analogna narodna imena. Autor istražuje utjecaj stranog jezika na crnogorsko imenoslovlje, analizira znatan broj kršćanskih grčkih

imena (Andri(j)a, Đorđija/Đorđije, Filip/Vilip, Luka, Mitar, Nikola, Pavle, Petar, Stevan, Šćepan, Todor, Vasilj, Anđelija/Anđe, Sofija), a također latinskih (Konstadin, Marko, Matija > Mato), i hebrejskih (Gavrile, Ili(j)a, Ivan, Jakov, Jevrem; Mihajlo; Ana, Ivana, Marija). Ova analiza je pokazala da su glavni načini tvorbe antroponima slaganje, sufiksacija i prefiksacija. Krsna imena i njihove brojne narodne varijante također svjedoče o utjecaju stranih jezika na crnogorsko davanje imena. Autor rada izdvojio je najčešće tvorbene osnove u muškim *Mil-* i *Rad-* i ženskim: *Mil-*, *Stan-*, *Vid-* imenima, kao i najčešće sufikse koji sudjeluju u njihovoj tvorbi: *-an*, *-in*, *-k (o)*, *-o (j) (e)* (za muška imena) i *an (a)*, *-ic (a)*, *-k (a)*, *-n (a)*, *-uš (a)* (za ženska imena).

Proučeni materijal omogućio je znanstveniku da zaključi da je prethodno, XX. stoljeće, unijelo određene promjene u tradicionalno crnogorsko imenoslovlje te regije. Neka tradicionalno korištena imena ili su veoma rijetko korištena ili su potpuno izašla iz upotrebe. Međutim, imenoslovlje Barjamoviće, Velestova i Markovine nije nadopunjeno modernim imenima, što je karakteristično za urbanu sredinu osobito posljednjih godina. U istraživanoj regiji nema antroponima izvedenih od imena poznatih sportaša, filmskih glumaca, glazbenika i sl. Međutim, ispostavilo se da je tradicija imenovanja dječaka imenima iz prethodnih razdoblja i danas živa. I danas stanovnici sela ovog kraja za svoju djecu (sinove) koriste imena popularnih osoba iz herojske prošlosti, a unuke nazivaju imenima svojih djedova. Autor rada obraća pažnju na fonološke i morfološke značajke, posebice dvosložnih imena, među kojima onimi, koji u nominativu jednine završavaju na *-o* (npr. Đuro; Pero), prevladavaju nad imenima na *-a* (npr. Nika; Toma), koja se koriste s kratkim silaznim naglaskom na prvom slogu.

Glavna je svrha prezimena, kao što je poznato, objediniti skupinu krvno povezanih osoba kako bi se razlikovala i suprotstavljala jedna obitelj drugoj uz pomoć ovog društvenog znaka. Dakle, u prezimenima koja autor analizira prevladavaju oblici koji se tvore od osobnog imena predstavnika određene obitelji: *Abramović*, *Vujović*, *Mitrović* itd. Prezimena s nastavkom *-ić* tradicionalna su u selima ovog kraja, a koriste se i u slučajevima kada se ističe očinstvo (usp. Drago Nikolin postaje Drago Nikolić).

Slijedeći ideje poznatog hrvatskog proučavatelja hrvatskih imena i prezimena, akademika Petra Šimunovića, autor se posvećuje semantičkoj analizi imena, a posebno zaštitničkih imena, crkvenih imena, osobnih imena izvedenih od fitonima, imena prema značenju riječi *oganj* i *grom*, imena izvedenih od apstraktnih naziva, toponima i dr. Ovaj materijal upoznaje nas s važnim činjenicama, vezanim za osobitosti njihova nastanka, razvoja i uporabe u proučavanome kraju.

Autor je pokušao istražiti crnogorske nadimke Barjamovice, Velestova i Markovine. Zanimljivo je da sugovornici najčešće nisu navodili onomastičke nadimke članova svoje obitelji, osobito u slučajevima kada su ti onimi sadržavali prezirnu ili pogrdnu konotaciju. Pa ipak, autor je uspio zapisati jedan dio njih i doći do zaključka da su među imenima koja je zabilježio najčešći nadimci s nastavkom *-o*, *-ko* (muški: *Miško* od *Čedomira*, *Mujo*, *Raco* od *Radomir*, *Turo* od *Petar* itd.), *-e*, *-a* (ženski: *Caje* od *Stanka*, *Koke*, *Minja* od *Jovanka*, *Pave* od *Pavuša*, *Dese* od *Desanka*, *Jela* od *Jelena* itd.).

Listajući stranice monografije saznajemo činjenice, koje se odnose ne samo na onimsku ili jezičnu građu, već i na povijesne podatke i podatke o kulturi i stvarnosti, vezane za život stanovnika sela Barjamovice, Velestova i Markovine. Onimi, analizirani u radu Novice Vujovića, imaju i nacionalne i regionalne karakteristike. I na malom prostoru autor je uspio prikupiti i obraditi oko tisuću toponima i antroponima kao prirodnog dijela crnogorskog onomastikona. Naravno, htjela bih vidjeti u knjizi jasniju semantičku analizu nekih imena, pažljiviji osvrt na njihovu etimologiju, detaljniji pregled izvanjezičnih i sociolingvalnih faktora koji su doveli do pojave ovog ili onog onima. U procuavanju antroponima autor bi se trebao donekle dotaći i rodnog aspekta.

Monografija crnogorskog istraživača Novice Vujovića nastavlja najbolje tradicije južnoslavenske onomastike, bogat je izvor činjenične građe, važne za buduća onomastička istraživanja, pridonosi pravilnom tumačenju motivacije za imenovanje objekata ili stanovnika kraja, kao i opredjeljenju modela tvorbe riječi koji se koristi u tu svrhu. Znanstvenik je zabilježio niz onima, danas poznatih samo ograničenom krugu govornika i tako sačuvao ovu bogatu građu za riznicu tradicijske kulture Crne Gore. Kolegi Novici Vujoviću želimo nova znanstvena dostignuća u oblasti onomastike i nadamo se njegovom budućem kvalitetnom istraživanju bogate crnogorske onomastike.

Literatura

- Зубко, А. (2007). „Українська ономастика: здобутки і проблеми“. In: *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 36. наук. пр. Вип. 15, с. 262–277.